

GENEZA TERMINOLOGIEI MODERNE

Alexandra STANCA

Importanța culturală și economică a terminologiei este evidentă. Situația de comunicare ce face obiectul de studiu al terminologiei este comunicarea specializată, care se definește prin faptul că indivizii sociali comunică între ei într-un cadru socio-profesional specializat, ceea ce impune necesitatea unui vocabular de specialitate, a unui limbaj specific.

Noțiunea de terminologie nu face obiectul unui consens. Teoreticienii și practicienii nu au întotdeauna aceeași părere când e vorba de caracterul său specific. Aceste divergențe se explică prin faptul că terminologia ține de disciplinele premergătoare ei, și anume semantica, lexicografia și lexicologia. Pentru unii, terminologia nu reprezintă decât o aprofundare a acestor discipline mai vechi. Progresul plin de avânt al tehnicilor și al nevoii crescute de comunicare între comunitățile de limbi diferite au dus, pe plan lexical, la apariția unor noi nevoi care trebuiau satisfăcute. Pe baza acestor nevoi a apărut terminologia.

Epoca noastră a fost martora celei mai fantastice dezvoltări tehnice din istoria umanității. Multiplicarea tehnicilor, ritmul accelerat al inovațiilor și al descoperirilor au dus la o nevoie de termeni pentru a pune o etichetă acestor noi realități. Această nevoie, care poate fi crescută în interiorul aceleiași limbi, devine cu ușurință acută în situații în care limbile intră în contact. Este vorba atunci de stabilirea, pentru o tehnică anume, a unei echivalențe sau a unei corespondențe între noțiuni de la o limbă la alta. Robert Dubuc observă, în *Manuel pratique de*

terminologie, că fiecare limbă prezintă un decupaj propriu al realității, așadar „terminologia trebuie să stabilească rețeaua fragilă a echivalențelor și a corespondențelor dintre limbi pentru a respecta integritatea limbilor implicate. Această abordare vine în întâmpinarea curentelor așa-numite internaționalizante care ar dori să creeze, într-un fel de esperanto tehnico-științific, termeni transparenți de la o limbă la alta, fără să țină seama de particularitățile fiecărei limbi”¹.

1.1. Evoluția semantică a termenului „terminologie”

În general, există mai multe accepțiuni ale cuvântului **terminologie**. Problema e discutată între alții de Georgeta Ciobanu, în *Elemente de terminologie*. Autoarea afirmă că „atunci când spunem terminologie, ne putem gândi la domeniul de activitate care se ocupă de alegerea, descrierea, modificarea și prezentarea termenilor și a metodelor sau procedeele utilizate în aceste scopuri ; ne putem gândi la partea teoretică, adică la condițiile fundamentale, la argumentele și concluziile care sunt necesare pentru a explica relațiile dintre concepte și termeni, ceea ce este esențial pentru desfășurarea unei activități coerente într-un anumit domeniu de lucru. Dar ne putem gândi de asemenea la grupurile de termeni care formează sistemul de concepte ale unui anumit domeniu de activitate. În sfârșit, cuvântul terminologie ne face să ne gândim la publicația în care termenii reprezintă sistemul de concepte al unui domeniu de specialitate”². *Asociația Internațională de Terminologie* a dat chiar o definiție terminologiei : „terminologia se ocupă de studiul și

¹ Robert DUBUC, *Manuel pratique de terminologie*, Brossard (Québec), Ed. Linguatex, 1992, p. 1.

² Georgeta CIOBANU, *Elemente de terminologie*, Timișoara, Editura Mirton, 1998, p. 11.

folosirea sistemelor de simboluri și de semne lingvistice utilizate în scopul de a realiza comunicarea umană în diferite domenii de specialitate”¹. Domeniile de specialitate sunt foarte numeroase și în fiecare domeniu există un număr important de concepte de bază. Chiar dacă nu toate limbile naturale beneficiază de o terminologie proprie, există totuși zeci de limbi pentru care acest gen de activitate a fost desfășurată; în consecință există zeci de mii de terminologii ale tuturor domeniilor de specialitate. Este o realitate care confirmă importanța terminologiilor pentru buna desfășurare a tuturor domeniilor de specialitate. Cum terminologia are un rol cheie în transferul de cunoștințe și de tehnologie, ea are o contribuție foarte importantă în redactarea și difuzarea informației științifice și tehnice, căci informarea corectă depinde de existența și de disponibilitatea unei terminologii de calitate.

Terminologia este o știință care se găsește în strânsă legătură cu lingvistica, logica, teoria cunoașterii științifice, teoria comunicării, știința informației, informatica și diferitele domenii de specialitate. Liantul între aceste discipline este organizarea formală a relațiilor complexe între concepte și termeni. Sensul de bază este acela de ansamblu de termeni proprii unei activități sau unei discipline : de exemplu, terminologia chimiei stabilită de Lavoisier și colaboratorii săi. Acest sens este astăzi încă frecvent. Printr-o extensie de sens, acest cuvânt a ajuns să desemneze metoda care permite gruparea și structurarea unui ansamblu de termeni proprii unei tehnici sau unei discipline. Conform acestui sens, afirmă Robert Dubuc², terminologia implică atât o funcție de cercetare și de inventariere a vocabularului în chestiune, cât și un proces de identificare noțională care permite nu numai circumscrierea conceptelor de bază, dar și actualizarea întregului arsenal al mijloacelor de exprimare

¹ Georgeta CIOBANU, *op. cit.*, p. 11.

² *Op.cit.*, p. 3.

caracteristice ale domeniului studiat, inclusiv termenii care aparțin vocabularului general de orientare științifică.

Ceea ce distinge terminologia de disciplinele cu care aceasta se înrudește este tocmai faptul că ea este subordonată unor funcții de exprimare și comunicare. Întrebările care se pun în terminologie sunt : „Cum se numește obiectul care..?”, „Ce nume poartă operațiunea care consistă în a...?”. Lexicograful este cel care stabilește definiția unui termen. Terminologia este un instrument de codare a mesajului, în timp ce lexicografia este un instrument de decodare. Terminologia trebuie să se axeze pe nevoile celui care o folosește. Utilizatorii sunt cei care trebuie să determine în mare măsură câmpul de acțiune și metodele de lucru.

Cei trei actanți ai activității terminologice sunt : specialistul în domeniul de specialitate, terminologul profesionist și documentaristul terminologic¹. Este o activitate de echipă în care primul se ocupă de sistemele de concepte, de definițiile și de termenii domeniului în chestiune, iar cel de-al doilea, de punerea în aplicare a principiilor terminologice și a metodelor terminografice. Tot acesta din urmă este cel care face recomandările specialistului în domeniu precum și cea mai bună modalitate de organizare a activității terminologice și în ceea ce privește varianta cea mai potrivită a punerii în aplicare a metodologiei de realizare a sistemelor de concepte, de selecție a termenilor și de formare de noi termeni pentru conceptele de sisteme. Terminologul format în domeniul limbilor de specialitate este mai bine calificat din punct de vedere lingvistic decât specialistul într-un domeniu, dar cunoștințele sale sunt de obicei insuficiente, în ciuda experienței sale în calitate de traducător din sau spre limba de specialitate. El se ocupă, de exemplu, de validarea concordanțelor termenilor în diferitele limbi și de compararea siste-

¹ Cf. Georgeta CIOBANU, *op. cit.*, p. 13.

melor de concepte. Acesta poate de asemenea elabora terminologia domeniului pe care îl stăpânește, în limba sa maternă și într-o limbă de circulație internațională. În cele din urmă, documentaristul terminologic este cel pe care îl consultăm pentru a alege documentația potrivită.

Activitatea terminologică înseamnă deci o muncă de echipă care reunește nu doar cele trei personaje principale deja menționate, ci și un mare număr de colaboratori cum ar fi bibliotecarii, specialiștii în informație, în semiotică, în filosofia limbajului și personalul aferent. Dacă vorbim și despre beneficiarii activității terminologice, îi putem menționa pe traducătorii și interpreții care au nevoie de terminologii mono- și multilingve, studenții și profesorii care se ocupă de limbile de specialitate sau de disciplinele care folosesc termeni din domeniile de specialitate, experții în documentare și informare care au nevoie de terminologi pentru clasificări și pentru teaurizarea cuvintelor unei limbi. Pentru ca prezentarea activității terminologice să fie completă, nu trebuie să-i uităm rezultatele : dicționarul, vocabularul, glosarul, teaurul.

Terminologia se ocupă de selectarea și de înregistrarea termenilor atribuiți conceptelor sau de selectarea și standardizarea unei atribuirii de termen unui anumit concept. Descrierea conceptelor prin intermediul definițiilor și a standardizării definițiilor, pe lângă înregistrarea de date terminologice, fac și ele parte din activitatea acestei științe, fiind însoțite de compararea conceptelor, descoperirea de corespondenți (în terminologia multilingvă) și de selectarea, crearea și standardizarea unui sistem de concepte pentru un anumit domeniu de specialitate.

1.2. Noțiunea de terminologie

Ar fi interesant de stabilit între aspectul teoretic și cel practic al terminologiei aceeași distincție ca între lexicologie și

lexicografie, așa cum recomandă Alain Rey¹. În general, cu câteva excepții, specialiștii nu au luat în seamă această recomandare.

Definită global, fără a exclude dimensiunea teoretică, dar punând accentul în special pe dimensiunea sa practică, terminologia apare ca o disciplină care permite reperarea sistematică, analiza și, la nevoie, crearea și standardizarea vocabularului pentru o tehnică anume, într-o situație concretă de funcționare astfel încât să răspundă nevoii de exprimare a celui care o folosește. Terminologia este o disciplină derivată din lingvistică și cuprinde un anumit cadru teoretic, pentru a servi de ghid pentru practică, și un ansamblu de metode care au ca scop să asigure validitatea produsului pe care îl pune la punct.

În terminologie există patru metode de lucru²: reperajul unităților terminologice sau stabilirea nomenclurii, analiza, crearea neologică și standardizarea. Fiecare metodă are ramificațiile ei.

A) Reperajul unităților sau stabilirea nomenclurii.

Terminologul trebuie să recunoască termenii care aparțin domeniului studiat. Această operațiune presupune o dublă competență : o cunoaștere aprofundată a limbii comune și o cunoaștere cel puțin sumară a tehnicii abordate. Cunoștințele sale de limbă comună îl vor împiedica să considere drept termeni tehnici cuvinte care nu sunt termeni, în timp ce inițierea sa în domeniul studiat îi va permite să rețină elementele lexicale semnificative care vor forma scheletul activității sale datorită recurgerii la arborele domeniului.

Astfel, vocabularul pe care terminologia încearcă să-l repertorieze funcționează pe două niveluri :

¹ Alain REY, *Terminologies et terminographies*, în „La banque des mots”, 1975, nr. 10, pag. 145-154.

² Robert DUBUC, *op. cit.*, p. 4.

a) **nivelul conceptual**, cuprinzând termenii care prin forma sau sensul lor denumesc realități specifice ale domeniului studiat;

b) **nivelul funcțional**, care cuprinde turnuri ce se depărtează de limba generală, dar care fac parte din vocabularul curent al specialiștilor când aceștia își descriu munca. De fapt este vorba de idiotisme tehnice care sunt parte integrantă a limbii proprii fiecărui domeniu de activitate, numită limbă de specialitate.

B) Analiza contextuală. Această analiză constă în delimitarea contextului identificând elementele purtătoare de sens. Aceste elemente sunt numite „trăsături semnificative” sau „descriptori”. În funcție de numărul și calitatea acestor descriptori, contextul va fi definitiv, explicativ sau asociativ.

C) Creația neologică. O analiză terminologică riguroasă va scoate la iveală carențe de vocabular. Unele noțiuni noi nu au încă nume. Va trebui astfel ca terminologul să umple aceste goluri, făcând apel la sistemele morfologice ale limbilor cu care lucrează. Dar terminologul nu este cu precădere un creator de termeni. Crearea unui neologism nu se justifică decât dacă s-a dovedit lipsa denumirii căutate în limba de referință.

D) Standardizarea. Pentru unii, nu se poate face distincția între activitatea de standardizare (intervenție în modul de folosire) și cercetarea terminologică. Fără îndoială, prin aplicarea riguroasă a metodelor sale de lucru, terminologul poate aduce operațiunii de standardizare o contribuție aproape indispensabilă. Aportul său va permite reducerea marjei de arbitrar, atât de periculoasă când este vorba de a se interveni în modul de folosire al termenilor. Dar se poate face foarte ușor terminologie descriptivă, fără a standardiza.

Terminologia se ocupă cu ceea ce numim vocabularul tehnic. În acest sens, cuvântul „tehnic” acoperă aproape întreaga arie a activităților umane, cu condiția să fi făcut obiectul unei

oarecare codificări. Ea cuprinde astfel artele, științele, meseriile și diferitele ramuri ale industriei, cât și anumite activități de divertisment cum ar fi sportul. Diversele corpuri de vocabular dezvoltate de aceste activități sunt grupate generic sub numele de „limbi de specialitate”.

De vreme ce trebuie să răspundă unor nevoi concrete de exprimare, terminologia trebuie să fie la curent cu realitatea. Necesitatea contactului cu realitatea obligă terminologia să repertorieze cuvintele în cazurile concrete de folosire, într-un context scris, oral sau pictural.

Terminologul trebuie să-și orienteze munca în funcție de nevoile de exprimare ale celor care folosesc respectivele vocabulare. Multiple și variate, aceste nevoi depind de limba cu care se lucrează, de activitățile la care se referă și de utilizatori. Nevoile publicitare sunt diferite de cele științifice. Problema fundamentală care se pune este mereu aceeași : cum să denumești, cum să spui ? Există o legătură strânsă între aceste nevoi și accesul la informația terminologică pusă la punct de către terminolog. Forma și suporturile¹ prin care trebuie livrată informația utilizatorilor sunt foarte importante.

● **Fișa terminologică** este celula de bază a informației terminologice. Ea ne permite, într-o formă concisă și sintetică, să ținem cont de elementele de validitate (sursă, dată, context), să punem în evidență caracteristicile terminologice care justifică asocierea termenilor în diversele limbi de lucru, precizând domeniul sau domeniile la care se aplică. Însă fișa terminologică nu are o valoare normativă, ea este doar o constatare a termenilor folosiți.

● **Suporturile.** Fișa terminologică este mai degrabă un document de lucru decât o unealtă de informare terminologică. Pentru a permite utilizarea generală a fișei terminologice, ea

¹ Cf. Robert DUBUC, *op. cit.*, p. 6.

trebuie să fie consemnată într-un fișier artizanal sau informatizat, ori folosită pentru a extrage din ea vocabulare sau lexicuri.

● **Fișierele.** Fișierele artizanale clasice – bilingve sau multilingve – oferă accesul la fișe plecând de la unitățile terminologice găsite în limba de la care se pleacă.

Fișierele informatizate reprezintă un progres față de fișierele artizanale. Datorită resurselor informatice, se pot găsi atâtea chei de acces câte dorim, plecând de la aceeași unitate de informație, fără a fi nevoie să o repetăm.

Băncile terminologice constituie forma ideală pentru fișierul terminologic, atât prin capacitatea lor enormă de înmagazinare, cât și prin facilitatea accesului. De aceea ele ar trebui să fie puncte de convergență pentru orice activitate terminologică.

● **Vocabularele.** Atunci când produsul terminologic trebuie să se adreseze unui public vast sau unor utilizatori, și nu unor metode de lucru în terminologie, se preferă furnizarea informației sub forma unui vocabular cu termenii aranjați în ordine alfabetică.

În concepția lui Robert Dubuc, vocabularul terminologic se compune cel mai adesea din următoarele elemente : „unitatea terminologică (în limba de plecare, dacă e vorba de vocabulare bilingve sau multilingve), o definiție sumară extrasă din contextele aflate pe fișe, sub-domeniul de aplicabilitate pertinent, definit în funcție de domeniul de cercetare. La aceste informații se adaugă, dacă este nevoie, echivalentele în celelalte limbi cu care se lucrează”¹. În acest caz, un index pentru fiecare limbă va permite reperajul termenilor în sens invers. Bibliografia surselor consultate trebuie să figureze de asemenea aici. Vocabularele se pot prezenta fie pe suport imprimat, fie pe suport informatic.

● **Lexicurile.** Din motive de eficacitate și de economie, putem dori ca informația să fie prezentată sub formă de lexicuri,

¹ *Op. cit.*, p. 6.

adică de liste bilingve de termeni corespondenți. Acest suport cere ca eventualii utilizatori să cunoască destul de bine domeniul de cercetare pentru a putea utiliza corect informația furnizată, așa cum se întâmplă de obicei pentru terminologia internă a unei întreprinderi. Riscurile de apariție a unor greșeli se vor reduce prin delimitarea corespondențelor cu ajutorul unor indicații de folosire și precizând sub-domeniul de aplicabilitate. Câteodată găsim combinate formulele lexicului și ale vocabularului. În acest caz, doar noțiunile importante fac obiectul unei definiții. Restul materiei este prezentă sub formă de lexic.

Bibliografie:

CABRÉ, Maria Theresa, *Sur la représentation mentale des concepts: bases pour une tentative de modélisation*, în „Le sens en terminologie”, Presses Universitaires de Lyon, 2000.

CIOBANU, Georgeta, *Elemente de terminologie*, Timișoara, Editura Mirton, 1998.

DUBUC, Robert, *Manuel pratique de terminologie*, Brossard (Québec), Ed. Linguatex, 1992.

REY, Alain, *Terminologies et terminographies*, în „La banque des mots”, 1975, nr. 10.

La génèse de la terminologie moderne

Resumé

La terminologie est un domaine d'une grande importance culturelle et économique. Elle est une discipline qui appartient à la même famille que la linguistique et son objet d'étude est la communication spécialisée. Son instrument est le terme et elle peut apparaître au niveau intralingual ou interlingual. Elle est subordonnée à une fonction d'expression et de communication, elle a une importante dimension pratique qui doit tenir compte des besoins d'expression des locuteurs. La cellule de base de la terminologie est la fiche terminologique.